
KONFERENCIA BESZÁMOLÓ

A SZERKEZET-ÁTALAKÍTÁS ALATT LÉVŐ RÉGI IPARVÁROSOK ÉS IPARI TÉRSÉGEK JÖVŐJE – A FOCUS PROJEKT

Krakkó, 1999. november 8-9.

Az 1980-as évek végére a közép- és kelet-európai országokban is egyre inkább érezhetővé vált a fordista tömegtermeléshez kötődő gazdasági paradigmaváltás, ami jelentős problémákat okozott e térség országaiban a nagy nyersanyag-kitermelő és alapanyaggyártó vállalatokat koncentráló hagyományos ipari térségekben. E problémák felerősödéséhez jelentős mértékben hozzájárultak az 1990-es évek elején elindult, és a rendszerváltáshoz kötődő gazdasági-társadalmi átalakulás folyamatai is. A közép- és kelet-európai országokban, a hagyományos iparvárosokban és ipari térségekben bekövetkező strukturális változások a területfejlesztés számára is kihívást jelentenek. A régi ipari térségek szerkezet-átalakítása a területi tervezés számára gyakorlatibb feladatot kínál, fontos, hogy ezeket a tapasztalatokat nemzetközi szinten megosszuk egymással, és egy kutatási projekt keretében összehasonlítsuk e stratégiák feltételeit.

A Területi Tervezésért, az Építésügyért és a Városfejlesztésért felelős Német Szövetségi Minisztérium kezdeményezésére 1992-ben létrehozták a területi kutatásokkal foglalkozó közép- és kelet-európai intézetek együttműködési hálózatát (Network of Spatial Research Institutes in Central and Eastern Europe). A részt vevő intézetek a hálózat legfontosabb céljaként a területi tervezéssel és a területfejlesztéssel kapcsolatos európai kérdések közös kutatását, illetve az újabb kutatási együttműködési lehetőségek megnyitása érdekében az aktuális kutatási eredményekkel kapcsolatos információcserét jelölték meg. További célként tűzték ki a területi kutatás stabilizálását, a politikai tanácsadást és közös kutatási projektek kezdeményezését a különböző közép- és kelet-európai országokban.

A hálózat a megfogalmazott célok elérése érdekében FOCUS néven (The Future of Old Industrial Cities and Regions Undergoing Structural Changes – A szerkezet-átalakítás alatt lévő régi iparvárosok és ipari térségek jövője) egy közös kutatási projektet indított útjára. A FOCUS projekt résztvevői Németország, Ausztria, Lengyelország, Csehország, Szlovákia, Magyarország, Szlovénia, Románia, Bulgária és Ukrajna intézetei, míg társult tagként a projekttel együttműködnek a Balti államok kutatóhelyei is. A projekt finanszírozását az EU INTERREG IIC Közösségi Kezdeményezése mellett a Közlekedésügyért, az Építésügyért és Lakásügyért felelős Német Szövetségi Minisztérium, a Gazdaságért és Közlekedésért felelős Osztrák Szövetségi Minisztérium és a részt vevő intézetek vállalták magukra. A projekt koordinálását a drezdai IÖR (Institute für Ökologische Raumentwicklung – Ökológiai

és Területfejlesztési Intézet) vállalta magára. Magyarországot az együttműködésben a VÁTI képviseli.

A projekt során végzett munka két fő részre osztható. A projekt első lépéseként 1999 novemberében, Krakkóban nemzetközi konferencia került megrendezésre azzal a céllal, hogy a résztvevők munkájának segítségével meghatározzák a közép- és kelet-európai országokban található hagyományos ipartérségek közös jellemzőit, vonásait, problémáit, illetve, hogy megkülönböztessenek bizonyos típusú térségeket. Ezt követően a következő lépés a közös tapasztalatcserén alapuló, a válságtérségek szerkezetváltásával kapcsolatos gazdasági, társadalmi és ökológiai problémák transznacionális megoldására irányuló fejlesztési stratégiák kezdeményezése lesz, ennek megfelelően a 2000 őszi Drezdában tartandó konferencia már a fejlesztési stratégiákkal szándékozik foglalkozni.

A Krakkóban rendezett konferencia legfontosabb kérdése: Vajon lehetséges-e olyan térség típusok meghatározása, amelyek hasonló szerkezet-átalakítási problémákkal kényszerülnek szembenézni szerte Közép- és Kelet-Európában? E kérdés megválaszolása érdekében a következő kérdésekre keresték a választ a konferencia résztvevői:

- Melyek a régi iparvárosok és ipari térségek tipikus problémái Közép- és Kelet-Európában?
- Miben gyökereznek ezek a problémák, és vajon hasonló körülmények között jelentkeznek-e?
- Milyen indikátorokkal lehet bemutatni e térségeket?
- Vajon a különböző országokban egyaránt alkalmazhatók a szükséges indikátorok adatbázisai?

A konferencia plenáris ülésén a tapasztalt kutatók ismertették a hagyományos ipartérségekre, az ott tapasztalható szerkezet-átalakítási folyamatokra és fejlődési lehetőségekre vonatkozó általános megállapításaikat. Ezek közül az egyik legfontosabb, hogy a vizsgált térségek fejlődésében kiemelkedő szerepet játszott a külföldi működő tőke megjelenése, illetve az endogén erőforrások megléte és hasznosítása, míg a területi politika az elmúlt évtizedben csak jóval kisebb mértékben volt képes befolyásolni a folyamatokat.

A hálózat tevékenysége a konferencián a résztvevők közötti párbeszéd fokozása érdekében három munkacsoportban folyt, melyek tárgya:

1. munkacsoport: A régi iparvárosok és ipari térségek speciális problémáinak jellemzése;
2. munkacsoport: A régi iparvárosok és ipari térségek válságának okai;
3. munkacsoport: A régi iparvárosok és ipari térségek bemutatását szolgáló indikátorok.

A közép- és kelet-európai fiatal kutatók részvételének támogatása érdekében az egyes munkacsoportokban 4–5 fiatal kutató kapott lehetőséget, hogy az adott tárgykörben beszámoljon kutatási eredményéről.

Bár az 1. munkacsoportban elhangzott előadások a közép- és kelet-európai ipartérségek különböző típusait mutatták be, és egymástól földrajzilag távol eső térség-

gekre irányították a figyelmet (Észtországtól Ausztriáig, vagy a német–cseh határtól a Dnyeper menti iparvidékig számos problémával találkozhattunk), több közös vonás is felfedezhető volt e térségek és problémájuk kapcsán. A hagyományos iparvárosok vagy ipari térségek fejlődését hátrányosan befolyásoló tényezők közül a munkacsoport munkája során összesen hétféle különböző problémakör került meghatározásra:

- *Földrajzi fekvésből adódó problémák*
Főként a fontosabb európai és országos gazdasági központokból való elérhetőség (vagy elérhetetlenség) jellemzi;
- *Gazdasági problémák*
Ezek alapja a hajdan domináns gazdasági ág/ágazat hanyatlása és leépülése, az új, innovációra képes ágazatok megjelenésének hiánya, illetve ebből adódóan a térség gazdasági versenyképességének alacsony szintje;
- *Mentális és kulturális problémák*
Leginkább a térségben élő lakosságnak a múltra jellemző gondolkodásmódja, a problémák külső megoldására és az új befektetőkre való várakozás, a rugalmasság, illetve a saját erőre való támaszkodás hiánya, az alacsony színvonalú vagy specializált oktatás sorolódnak e problémakörbe;
- *Társadalmi problémák*
Legfontosabb ismérve az átlagjövedelmek tartós és érezhető mértékű csökkenése, a munkanélküliség megjelenése és drasztikus növekedése, illetve a jövedelmek közötti különbségek jelentős mértékű szélesedése;
- *Politikai problémák*
Az újonnan jelentkező problémák megoldatlanságából eredő, az adminisztráció rugalmatlanságából és a régi beidegződések uralkodásából, illetve a zöld és a barna mezős beruházások ellentétéből adódó politikai problémák;
- *Ökológiai problémák*
A talaj-, a víz- és a légszennyezés növekedése, a megnövekedett egészségügyi kockázat, illetve a lepusztult tájkép és a degradálódó városi terek alkotják e problémakört;
- *Imázssal kapcsolatos problémák*
A potenciális befektetők és lakosok tudatában kialakult kép a városról, vagy a térségről jellemzően negatív, és csak igen nehéz fáradtságos munkával változtatható meg.

A hagyományos iparágak tipikusan megjelenő problémái között a globális eredetű, vagy a kelet-európai térségre jellemzők mellett speciális, helyi problémák is felfedezhetők. A globalizációval és a poszt-fordista gazdasági paradigmával a hagyományos kitermelő és alapanyagipar elvesztette a termelési folyamatokban betöltött, korábban meghatározó szerepét, a gazdaság húzóerejévé egyre határozottabban a tudás alapú iparágak válnak (globális hatás). A volt szocialista országokban történt rendszerváltás, illetve ahhoz kapcsolódóan a KGST piac összeomlása csak felgyorsította e folyamatot (kelet-európai hatás). Nemzeti és regionális szinten főleg a politikai keretek nem támogatták a hajdani óriásvállalatokkal jellemezhető

hagyományos nehézipart, míg szinte valamennyi ipartérségben számolni kellett a helyi jellegű problémákkal is.

Az ágazat specifikus input-output szerkezete és a versenyképesség szerint a hagyományos ipari ágazatok többféle típusa került meghatározásra:

- kizárólag bányászat, a térség gazdaságában csak a bányászat játszott jelentős szerepet, feldolgozás nem történik (pl. uránium bányászat – Johanngeorgenstadt, szénbányászat – Petrozsény-völgye),
- bányászat és a hozzá kapcsolódó ipari tevékenységek, elsősorban a barnakőszén, bauxit és vasérc bányászat, illetve az ezekhez szorosan kötődő energetikai ipar, alumínium és vaskohászat (pl. Ruhrgebeite, Felső-Szilézia, Tatabánya–Oroszlány),
- nehézipari dominancia, elsősorban acélgégyártás, gépgégyártás, nehézgépgégyártás illetve hadipar (pl. Közép Vah-völgye, Kelet-Szlovákia, Borsod),
- vegyipari dominancia,
- textilipari dominancia,
- különleges sajátossággal rendelkező gazdaság (pl. Gdansk-i kikötői agglomeráció).

A hagyományos ipari térségek klasszifikációja során a következő tényezők játszották a legnagyobb szerepet:

- a térség település-szerkezete,
- a térségre jellemző gazdasági struktúra,
- a város/térség mérete.

E tényezők szerinti vizsgálódás eredményeként három jól elkülöníthető térség-típus azonosítható:

Mono-funkcionális települések

Olyan kis- illetve középvárosok tartoznak e csoportba, amelyek gazdasága kizárólag egy kiemelkedő jelentőséggel rendelkező iparág köré szerveződött. Az ilyen városok esetében gyakori, hogy egy nagyvállalat képezi szinte a teljes gazdaságot. A szerkezetváltás folyamata a gazdasági szerkezet egyoldalúságának köszönhetően e városokban jár a legkomolyabb problémákkal. Jó példa erre a már említett uránbányára épülő Johanngeorgenstadt.

Több funkciós térségek

Diszperz jellegű települések (nagyobb központokkal), ahol leggyakrabban a szénbányászat illetve az acél- és a nehézipar dominál, mely iparágak negatív imázst adnak a térségnek. E térségekben a problémák igen komolyak, azonban azok egy részét a térség kezelni képes. E csoportba tartozik például a felső-sziléziai iparvidék.

Sokfunkciós nagyvárosok

Olyan nagyvárosok és térségeik alkotják e csoportot, amelyek gazdaságában egyetlen iparág sincs különleges helyzetben, egyik sem rendelkezik domináns szereppel, aminek köszönhetően imázujuk is gyakran pozitív. A különböző hagyomá-

nyos iparágak szélesebb skálája és a terciér szektor erősebb jelenléte lehetővé teszi a problémák kezelését. Például ilyen sokfunkciós nagyváros Krakkó, ahol a nehézipar mellett jelentős szerepe van az idegenforgalomnak, az oktatásnak és a kulturális centrum szerepéből fakadó szolgáltatásoknak is.

Végső soron a Krakkóban megrendezett konferencia célja a közép- és kelet-európai országokban található hagyományos iparvárosok és ipari térségek klasszifikációja, a problémák okainak vizsgálata és rendszerezése, illetve a jellemzéshez használatos közös indikátorok azonosítása volt. Közvetlenül a konferenciát követően, 2000. év folyamán elkészül a konferencia eredményeit feldolgozó munkaanyag, melyet eljuttatnak a szerkezetváltás alatt álló városok és térségek széles köréhez. Ezután kidolgozásra kerül az esettanulmányok összehasonlító elemzése, mely során a régi iparvárosok és ipari térségek helyzetének áttekintését követően meghatározzák azok speciális problémáit, jellegzetességeit, e problémák okait, a helyzetet legtükrözőbben bemutató indikátorokat, majd a projekt szempontjából fontos szereplőket. Előreláthatólag 2000 májusában, Drezdában kerül sor egy workshopra az összehasonlító elemzések megbeszélése érdekében. 2000 őszén pedig egy újabb konferencia kerül megrendezésre a hálózatban résztvevők számára, melynek témája már a hagyományos iparvárosok és ipari térségek fejlesztési stratégiája lesz. A konferencia fő célja a kutatók és a különböző résztvevők bevonása e stratégiák megtárgyalásába és kidolgozásába.

Grosz András